

Perspectief

Discussieer zélf mee op...

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief is een uitgave van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

Liedboeken als bron voor oecumenisch onderwijs

Prof. Dr. P.B.Smit

Inleiding

Wie een liedboek, protestants, rooms- of oud-katholiek, Anglicaans, of uit nog een andere traditie oppakt, zal dit in eerste instantie in een confessionele context doen en het als een boek van en voor een particuliere traditie doen. Een ander aspect van zulke liedboeken komt vaak (pas) aan de orde bij het voorbereiden van oecumenische diensten: welke liederen zijn bekend in meerdere tradities, welke niet? Deze bijdrage gaat in op de mogelijkheden die liedboeken bieden voor oecumenische bewustwording in theologisch onderwijs en catechese, naar aanleiding van recente ervaring op dit gebied in dit onderwijs aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Als "gecanoniseerde" traditie bieden liedboeken, bij iedere nieuwe uitgave, ook een reflectie van de oecumenische positionering van een kerk, en tegelijkertijd een middel om het oecumenische karakter van de eigen traditie op het spoor te komen.¹

Van Protestants liedboek naar Aramees Onze Vader

In een recente cursus oecumenica in het derde jaar van het gemeenschappelijke BA programma van de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam) en de Faculteit der Godgeleerheid van de Vrije Universiteit Amsterdam, gegeven in combinatie met het vak missiologie (docenten: prof. dr. Heleen Zorgdrager en ondergetekende), speelde de hymnologische traditie een belangrijke rol en vormde zowel een belangrijk element in de start als ook bij het afronden van het college. In het eerste college van de reeks werden studenten (ca. 30) uitgedaagd om een lied te kiezen uit het nieuwe *Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk* (2013) en te bezien welke oecumenische en missiologische thema's

¹ Deze benadering is geïnformeerd door met name ook: Nienke van Andel, 'Losbladig is losbandig: De oecumene van het nieuwe Liedboek', in: *In de waagschaal* 42:10 (12 oktober 2013), pp. 14-16.

erin voorkwamen. In één van de laatste colleges, een gastcollege gegeven door aartsbisschop dr. Mor Polycarpus Augin Aydin (Syrisch-orthodox, Nederland), speelde de liturgische (en dus ook muzikale) traditie van de Syrisch-orthodoxe kerk een belangrijke rol, van een eerste kennismaking met de “vreemde” klank hiervan, tot herkenning in een (in het Aramees) gezongen Onze Vader.² De oefening met het liedboek in het eerste college bracht een veelheid aan perspectieven aan het licht rondom het oecumenische en het missiologische gehalte van het *Liedboek* – gezien de focus van deze bijdrage ga ik nu met name in op de oecumenische aspecten ervan. Een eerste aspect van het nieuwe liedboek is dat het zich enerzijds oecumenisch presenteert – acht kerken werkten eraan mee –,³ terwijl tegelijkertijd toch niet alle tradities van de studenten en docenten die aan het college deelnamen zich met dit nieuwe liedboek identificeerden. De Hersteld Hervormde traditie, bijvoorbeeld, participeert er niet in, wat ook voor de Oud-Katholieke Kerk geldt – afgezien daarvan waren er ook studenten die wél bij een participerende kerk hoorden, maar zich in dit boek weinig herkenden. Het laatste zegt echter vooral iets over de (huidige) receptie van het liedboek en het voorlaatste is echter een meer formele observatie die met formele kerkelijke samenwerking, in dit geval bij het tot stand komen van een nieuw liedboek. Het zegt echter maar ten dele iets over het oecumenische gehalte van dit nieuwe liedboek. In het gesprek hierover werd dit snel genoeg duidelijk: door studenten gekozen liederen omvatten composities uit de Geneefse calvinistische traditie, de Schotse Presbyteriaanse traditie, de Anglicaanse traditie, de Methodistische traditie, de (Duitse) Lutherse traditie, de traditie van de Rooms-Katholieke Kerk, en die van de gemeenschap van Taizé. Afgezien hiervan betekende het feit dat onder deze composities ook liederen met Psalmteksten waren, dat het geheel tenminste potentieel ook een interreligieus karakter heeft. Het nauwkeuriger kijken naar de herkomst van liederen, zowel wat de compositie betreft als ook wat de tekst (en eventueel: vertaling of bewerking) ervan,

---

² Zie voor een verslag ook: <http://www.godgeleerdheid.vu.nl/nl/nieuws-en-agenda/nieuwsarchief/2015/jan-mrt/150305-syrische-aartsbisschop-geeft-gastcollege-aan-de-vu.asp>.

³ Te weten: de Protestantse Kerk in Nederland, de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Broederschap der Remonstranten, de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB, de Nederlands Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, de Verenigde Protestantse Kerk van België, de Verenigde Protestantse Kerk van België, de Evangelisch-Lutherse Kerk van België.

leidde zo tot inzicht in de oecumenische inhoud van dit liedboek en – daarmee – tot de oecumenische inhoud van de traditie van de kerken die zich eraan committeerden. Deze ervaring van ontdekking van het vreemde in de eigen traditie en (daarmee) ook van het eigene in een andere traditie werd versterkt door het gastcollege van aartsbisschop Mor Polycarpus, afgesloten met een in het Aramees gezongen Onze Vader.

Een meer gedetailleerd voorbeeld van hoe een bekend – en geliefd – lied tot oecumenische ontdekkingen in de eigen traditie kan leiden, is het volgende lied, psalm 134 in de (toen nieuwe) berijming van 1968, met een tekst van Willem Barnard, op muziek van Loys Bourgeois, en opgenomen in verschillende bundels, waaronder het Oud-Katholiek Gezangboek (lied 280), dat waarmee de auteur dezes het meeste vertrouwd is. De tekst luidt als volgt:

Gij dienaars aan den Heer gewijd,
zegt zijn naam te allen tijd.
Gij die des daags zijn gunst verwacht,
zegt zijn naam ook in de nacht.

Die in het huis des Heeren zijt,
zegt zijn naam en majesteit,
zingt tot zijn eer met luider stem
en heft uw handen op naar Hem

Uit Sion, aan den Heer gewijd,
zegene u zijn heiligheid.
Hij die hemel en aarde schiep,
Hij is 't die u bij name riep.

Het lied wordt in oud-katholieke kring ervaren als "eigen" liedgoed en bij verschillende gelegenheden, bijvoorbeeld ambtswijdingen, ambtsjubilea, verjaardagen van kerkwijding, en in andere vieringen gezongen. Tegelijkertijd heeft het lied verschillende oecumenische, zelfs interreligieuze dimensies. Om mee te beginnen: het is een bewerkte, hertaalde, en berijmde psalm, een tekst dus die de christelijke traditie deelt met de andere voortzetting

van het volk Israël, het Jodendom. Of dat de zanger altijd bewust is, is de vraag – de interreligieuze dimensie van de christelijke liturgie is niet altijd aan de oppervlakte aanwezig, in ieder geval. Dit is pas een eerste laag, echter. Een tweede laag is meer intercultureel dan oecumenisch: de melodie die ook de tekstvorm medebepaald komt uit een eerdere traditie van psalmgezing, namelijk die van de Geneefse kerk. Ook wanneer de (toen) Nederlands-Hervormde tekstdichter Barnard zich met deze, eveneens Calvinistische, traditie verwant voelde, is er toch een verschil tussen Geneefs en Nederlands calvinistisch protestantisme, net zoals dat er is tussen het Nederlands en het Frans. Niettemin verbindt de melodie en de brontekst van de psalm deze twee uitdrukkingen van Calvinistisch protestantisme: net zoals in de oorspronkelijke Geneefse versie is de melodie van Loys Bourgeois geassocieerd met Psalm 134 (niet, zoals in latere versies, met psalm 100). Tegelijkertijd is het natuurlijk ook zo dat de vertaling van een Hebreeuwse tekst naar Frans voorbeeld in het Nederlands ook zijn eigen interculturele dynamiek kent. Terwijl dit allemaal nog plaats vindt binnen één confessionele traditie, die op twee momenten op een analoge wijze een psalm recipieert, is het feit dat deze psalm, naast in verschillende protestantse en Anglicaanse bundels, nu ook zijn weg heeft gevonden in een katholiek (c.q. oud-katholiek) gezangboek (als lied 280 in het Oud-Katholiek Gezangboek van 1990 [Hilversum: Gooi en Sticht]) van direct oecumenisch belang. Ook wanneer je kunt zeggen dat een psalm natuurlijk ook tot het katholiek erfgoed behoort vanwege zijn plaats in de Bijbel, is deze traditie van berijmd psalmen zingen – en zeker deze melodie – niet van oorsprong, in de confessionele zin van het woord, katholiek. “Typisch” katholiek – weer in de confessionele zin van het woord – is veel meer de onberijmde recitatie van psalmen op Gregoriaanse melodieën. Het koesteren van psalm 138 in de hierboven geciteerde versie als “eigen” liedgoed binnen een katholieke traditie heeft daarom oecumenische relevantie: blijkbaar kan het “vreemde” “eigen” worden en is het mogelijk om in de ander, of tenminste in diens liedgoed, ook het eigen geloof te herkennen. De bewustwording hiervan dient er tegelijkertijd toe om te ontdekken hoe oecumenisch de eigen traditie, juist in de “gecanoniseerde” en zo in hoge mate identiteitsvormende vorm zoals die in een liedboek voorhanden is, wellicht onverwacht, nu eigenlijk is.

Perspectieven voor oecumenische bewustwording

Deze zojuist beschreven ervaringen bieden perspectieven voor oecumenische bewustwording en onderwijs zowel binnen en buiten een academische setting. De mogelijkheden liggen met name op de volgende twee gebieden:

Oecumene: dichtbij dan je denkt Oecumene wordt vaak ervaren als iets dat op z'n best een ver van m'n bed show is. Het analyseren van liederen uit een liedboek, bijvoorbeeld de meest geliefde liederen van cursisten, of ze nu aan een universiteit studeren of deelnemen aan een gemeenteavond, met aandacht voor de oecumenische dimensies ervan, kan oecumene opeens heel dichtbij brengen en (tenminste) aanleiding geven tot bewustwording en reflectie. Als voor mij, als oud-katholiek, een lied uit een protestantse traditie van bijzondere betekenis is, brengt dit oecumene dichtbij en geeft aanleiding tot nadenken over de relatie tussen verschillende tradities en kerken. Dit laatste vormt ook de kern van mijn tweede punt.

De eigen traditie in oecumenisch licht

Ingaan op de oecumenische dimensie van het liedgoed van de eigen kerk, met name zoals het in gecanoniseerde vorm voorhanden is in een (geautoriseerd) liedboek, biedt ook mogelijkheden om de eigen traditie als geheel in een oecumenisch licht te plaatsen. Wanneer oecumene via liedgoed dichtbij komt, kan het ook als een liedboek als heuristisch middel dienen om het oecumenische in de eigen traditie ontdekken – simpelweg door te kijken wat waar vandaan komt. Een liedboek canoniseert en stelt identiteit samen, als het ware – op het spoor komen hoe oecumenisch deze is, werpt licht op het oecumenische karakter ervan. Dit proces biedt mogelijkheden om het (onverwachte?) vreemde in dat wat als "eigen traditie" vertrouwd is te ontdekken en, daarmee ook, het eigene in de vreemde andere traditie. Ontdekken wat voor uitwisseling van (hymnologische) geschenken er zo plaatsgevonden heeft en plaats vindt, laat zien wat voor bijdrage oecumenische uitwisseling ook geleverd heeft en levert aan een traditie.

Op deze manier kan het oecumenische karakter van een liedboek – in dit voorbeeld het nieuwe protestantse liedboek van 2013 – een didactisch en heuristisch middel zijn om oecumene zowel dichtbij te brengen als ook om het oecumenische van de eigen traditie te ontdekken.